

Opevněné kostely ve středověké Evropě

1. Historiografie a terminologie

A. Dějiny bádání ve světě i u nás

B. Terminologie opevněných staveb, speciálně kostelů, a jednotlivých prvků aktivní i pasivní obrany

Kostely uvnitř opevnění a opevněné kostely

I. Refugiální funkce

Stopy pasivního opevnění – kostel jako útočiště

Valy a příkopy

Hrazení – palisády a hradby se střílnami

Brány, věže a bašty v hradbách

Kapsy pro závory ve vstupech

Vstup ve výši prvního patra do věže

Schodiště v síle zdí věží

Skrýše, deponitáře a komory v patrech a ve věžích

Patrové nástavby

II. Obranná funkce

Stopy aktivního opevnění – kostel jako pevnost

Dřevěná podsebití, ochozy, krakorce a cimbuří

Střílny ve věžích a patrech

Opěry pro palné zbraně

2. Počátky opevňování sakrálních staveb v pozdní antice a raném středověku - kostely uvnitř opevnění

A. Pozdní antika

Řím či Aquileia

B. Raný středověk – barbarský i karolínský

Řezno či Vídeň

C. Vlastnický model církve a patronátní kostely

Castellum alias westwerk – Lorsch či Corwey

Další westwerky – Kolín nad Rýnem, Maastricht, Nivelles, Havelberg, Padeborn

Redukované westwerky – Červená Lhota, Nabburg, Kojice

D. Falce – soukromé kostely a kaple

Cáchy

Ingelheim

Nijmegen (Nimwegen) – Valkhof

Frankfurt

Magdeburg

Norimberk

Cheb

Roudnice nad Labem

E. Hradiska – kostely soukromé i tzv. velkofarní

Würzburg – Marienburg

Werla

Dreihausen v Hessensku

Winzingen

Ostrow Lednicki

Pražský hrad

Znojmo

Olomouc

F. Opevněné kláštery v krajině

Saint-Denis

San Pere de Roda

Mont St.Michel

Grosscomburg

Maulbronn

Velehrad

G. Komendy a rytířské hrady

Záměrná kombinace sakrálních staveb a opevněných areálů, od 12. století, uvnitř se nacházejí kaple či kostely.

Krak-de-Chevaliers

Akkon

Rhodos

Tomar

Rehden

Marienburg

Strakonice

Hostěradice

3. Kostely a jejich opevnění v raném a vrcholném středověku v Čechách a na Moravě

A. Etymologie slova kostel

B. Původ velmožů a šlechty

C. Raně středověké dvorce v českých zemích

D. Vlastnický čili emporový kostel

E. Opevňování sakrálních staveb dle písemných zpráv

1278-96 – pražský biskup Tobiáš z Bechyně

1281 – Potvorov

5.1.1316 – Kostelec nad Orlicí

1396 – Ředhošť

1401 – Šlapanice

Husitské války – Chrastava

F. Velká Morava – dvorce na hradiscích i mimo

Mikulčice

Pohansko

Ducové

Kopčany

G. Románské Čechy – vlastnické kostely v dvorcích

1. Raně přemyslovské Čechy – dvorce v hradiscích

Budeč

St. Plzenec

Žatec

2. Kostely a samostatné paláce

Týnec nad Sázavou

Radomyšl

Chvojen

Bedřichův Světec

Pomezí – Markl

3. Kostely a palácové přístavby (vše problematické)

Švihov

Doubravka u Plzně

Bukovec u Domažlic

4. Kostely s kruchtovou (či pavlačovou) emporou

Všeruby

Sv. Kříž u Ronova nad Doubravou

Libčany

Řečany nad Labem

Čečovice

5. Kostely s čistě věžní emporou

Dolní Jamné

6. Kostely s refugiální, tedy uzavřenou věží a kruchtovou emporou (kamennou či dřevěnou)

6a. Kostel a věž v jedné fázi

Skviřín

6b. Kostel a věž ve dvou fázích

Skvrňov

Pařížov

Čelákovice

Žabonosy

7. Kostely s refugiální věží a kruchtovou emporou prostupující do věže

7a. Postaveno zároveň a propojeno

Vysoký Újezd nad Dědinou

Sv. Jakub u Kutné Hory

Vroutek

7b. Postaveno vedle sebe

Svojšín

Rovná u Stříbrné Skalice

Krašov

8. Kostely s patrovou emporou

8a. Patrová empora s věží

Kojice

8a. Patrová empora jako redukce westwerku

Potvorov

Vinec

Kyje

Záboří nad Labem

H. Románská Morava – Vlastnické kostely ve dvorcích

1. Dvorce v hradiscích – archeologické lokality

Znojmo

Olomouc

Vysoká zahrada u Dolních Věstonic

Rokytná u Mor. Krumlova

Staré Brno

2. Kostely v zeměpanských dvorcích s palácem

Podolí u Jemnice

Telč

Třebíč – Horka

3. Kostely v zeměpanských dvorcích s palácovou přístavbou

Přibyslavice

4. Kostely v zeměpanských dvorcích

Pustiměř

Veveří

Hulín

5. Kostely ve velmožských dvorcích

5a. Patrové empory

Červená Lhota

Horní Dubňany

Staré Hvězdlice

5b. Pavlačové empory

Bořítov

Olbramkostel

Dolní Čepí

Štěpkov

Častohostice

5c. Samostatně postavená refugiální věž + pavlačová empora

Komárov

Březník

5d. Věžní empory

Šebkovice

Čáslavice – empora ve věži + vstup ve výši druhého patra?

Dalešice – zazděná empora ve věži, schodiště v síle zdi

Stařeč – zazděná empora ve věži, schodiště v síle zdi, otázka stáří, není až got.ren.?

Slavíkovice – zazděná empora ve věži, schodiště v síle zdi, otázka stáří, není až got.ren.?

Lukovany – empora ve věži

Černín – empora ve věži

Rosice – empora ve věži

Újezd u Černé Hory – empora ve věži

Dolní Loučky – empora ve věži

6. Raně středověký příkop

Čáslavice

Mušov

Šebkovice

Třebíč

Exkurz – Nejstarší hrádky na Moravě

Příklady: Drnholec, Senorady, Nechvalín, Budeč a Lelekovice.

7. Kostel na předhradí hrádků či hradů

Černvír
Mostiště
Švábenice
Orlovice
Lelekovice
8. Kostel jako protoměsto
Staré Město u Bruntálu
Velká Bíteš
Brno-sv. Jakub
Nový Malín (dříve Frankštát)

4. České a moravské pozdně gotické příklady kostelních pevností

4.1 Čechy

4.1.1 Stopy pasivního opevnění – kostel jako útočiště

A. Valy a příkopy

Viditelně dochované:

Vrbčany – dnes řazeny do pozdního středověku

Kostelec u Heřmanova Městce

Řečice

Kondrac

Vodní dochované:

Spořice

Kněževes

Kočí

Vodní historicky známé:

Holešice u Mostu

Údlice

Rakovník

Nepatrné zbytky:

Plzeň-Doubravka

Dobřichov

Potvorov

Srbice

Řesanice

Archeologicky:

Koloveč

Město Touškov

Sv. Jan Křtitel ve Starém Plzenci

Planá u ML – sv. Petr a Pavel

B. Hrazení – palisády a hradby se střelnami

Viditelně dochované:

Jesenice u RA

Srbice

Řesanice

Petrovice u Sušice

Vyšší Brod

Zlatá Koruna

Historicky, tedy z ikonografie či pramenů:

Broumov
Horní Slavkov
Sedlčany

C. Brány, věže a bašty v hradbách

Viditelně dochované:

Sedlčany
Přibyslav
Telecí
Banín
Semanín
Svratka
Velká Losenice
Trstěnice u Litomyšle
Droužkovice
Načeradec
Nepomuk

Historicky:

Holešice u Mostu

D. Kapsy pro závory ve vstupech

Vroutek
Zbynice
Sv. Mikuláš u Kašperských Hor
Řesanice
Doudleby nad Malší
Trhové Sviny

E. Vstup ve výši prvního či druhého patra do věže

Zvenčí:

Boletice
Zdouň
Podlesice
Morašice

Zevnitř:

Krucemburk
Sv. Kateřina u KH
Sv. Mikuláš u Kašperských Hor
Lažany u Skutče
Trhové Sviny

F. Schodiště rovnoramenná v síle zdi

Bavorov
Velká Losenice
Nížkov
Srbice

G. Schodiště točitá ala hradní architektura

Trhové Sviny

Smolnice

H. Depozitáře a trezory ve věžích i sakristiích či kaplích

Litoměřice

Slaný

Smolnice

+ mnoho příkladů výše

I. Patrové nástavby

Jílové u Prahy

Strakonice – sv. Prokop na hradě

Křímov

Přimda

Kralovice

Krásné Březno

4.1.2 Stopy aktivního opevnění – kostel jako pevnost

A. Dřevěná podsebití, ochozy, krakorce a cimbuří

Banín

Sedlčany

Trstěnice

Králova Lhota

Bílý Újezd

Historicky: Damník

Rábí

Horní Stropnice

Údlice

Stolany

Petrovice

B. Střílny ve věžích a patrech

Horní Slavkov

Smolnice

Srbeč

Brozany

Jirkov

Horní Ves u Chomutova

C. Opěry pro palné zbraně

Strupčice (věž) – ala Weissenkirchen in der Wachau

Třebeň (věž)

Droužkovice (věž)

Trhové Sviny (Z věžovitá přístavba)

4.2 Morava

4.2.1 Stopy pasivního opevnění – kostel jako útočiště

A. Valy a příkopy – otázka stáří

Dochované viditelně:

Čáslavice

Šebkovice

Hulín

Hostěradice

Historicky z pramenů:

Slavkov

Břežany (Fryšava) u Hrušovan n. Jevišovkou

B. Hrazení – palisády a hradby se střílnami

Staré Město u Moravské Třebové

Rychnov u Moravské Třebové

Velká nad Veličkou

Drásov

Loděnice

Tišnov

Modřice

C. Brány, věže a bašty v hradbách

Mohelno

Rouchovany

Kamenná Horka

Hradec nad Svitavou

Velká Bíteš – základ pro celou skupinu na úpatí Vysočiny

Osová Bítýška

Jinošov

Pavlov

Radostín

Ostrov nad Oslavou

Nosislav – následuje jihomoravská skupina (patří sem i Hustopeče)

Kobylí

Kurdějov

Zaječí

Klobouky – fenomén raně novověkých opevnění hřbitovů

Velké Pavlovice

Pavlov pod Pálavou

Strachotín

Klentnice

D. Kapsy pro závory ve vstupech

Přibyslavice

Rančířov

Budišov

Letovice

E. Vstup ve výši prvního či druhého patra do věže

Sebranice

Velké Meziříčí

(Křižanov a Hostěradice)

Kroměříž – sv. Mořic

Prostějov

F. Schodiště rovnoramenná v síle zdí

Stará Telč
(Křižanov a Znojmo - sv. Mikuláš)

G. Schodiště točitá ala hradní architektura

Prostějov a další příklady

H. Skryše, depozitáře a trezory nad sakristiemi i ve věžích s točitými schodiště – tedy kombinace řady prvků

Zaječí
Nosislav
Blučina
Hostěradice
Křižanov
Znojmo
Louka u ZN
Loděnice
Tišnov
Staré Brno – klášter
Staré Město u Moravské Třebové
Cizkrajov

I. Patrové obranné nástavby

Rouchovany
Boršov
Křižanov
Kurdějov
Brno – Sv. Jakub

4.2.2 Stopy aktivního opevnění – kostel jako pevnost

A. Dřevěná podsebití, ochozy, krakorce a cimbuří

Historicky: Velká Bíteš
Bílkov
Liděřovice
Lipolec
Kurdějov
Chvalovice
Pohořelice
Pavlov
Dolní Věstonice
Chornice
Rancířov
Ivančice
Pouzdrany

B. Střilny ve věžích a patrech

Kurdějov
Sklené
Boršov
Dešná
Blížkovice

C. Opěry pro palné zbraně

Rosice u Brna – okénko ve věži

4.2.3 Veduty měst ze sbírky Hofferiana cca 1720-30

Velká Bíteš

Boskovice

Kyjov

Žďár nad Sázavou

Dačice

Přerov

Hustopeče

Jaroměřice nad Rokytnou

6. Zrod opevněných kostelů v Sedmíhradsku

Cisnădioara / Michelsberg / Kisdisznód

Roşia / Rothberg / Veresmart

Vurpar / Burgberg / Vurpód

Rodbav / Rothbach / Szászveresmart

Călnic / Kelling / Kelnek

Viscri / Deutschweisskirch / Szászfehéregyháza)

Homorod / Hamruden / Homoród

7. Obrana sedmíhradských vesnic před tureckým nebezpečím

Dealu Frumos / Schönberg / Lesses

Drauşeni / Draas / Daróc

Cisnădie / Heltau / Nagydisznód

Cristian / Großau / Kereszténysziget

Cincu / Großschenk / Nagysink

8. Zlatá doba transylvánských kostelních pevností

Axente Sever / Frauendorf / Asszonyfalva

Tărlău / Träppen / Törpény

Brădeni / Henndorf / Hégen

Stejărişu / Probstdorf / Prépostfalva

Dupuş / Tobsdorf / Táblás

Cloasterf / Klosdorf / Miklóstelke

Saschiz / Keisd / Szászkézd

Dârjiu / Dersch / Székelyderzs

Archita / Arkeden / Erked

Boian / Bonnesdorf / Alsóbajom

Ighişu Nou / Sächsisch-Eibesdorf / Szászivánfalva

Copşa Mare / Gross-Kopisch, Großkopisch / Nagykapus

Bazna / Baassen / Bázna

Buz / Bussd / Szászbuzd

Valea Viilor / Wurmloch / Nagybaromlaka

Seiça Mica / Kleinschelken / Kisselyk

Hărman / Honigberg / Szászhermány

Prejmer / Tartlau / Prázsmár

Biertan / Birthälm / Berethalom